

– С. 247-251. **4.** Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. – Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945-2002) / О.М. Майборода, Ю.І. Шаповал, О.В. Гарань та ін. – 2003. – 696 с. **5.** Траверсе О.О. Соціальна відповідальність як змістовна складова політичного лідерства і політичного керівництва // Людина і політика. – 2004. – № 5(35). – С. 127-133. **6.** Жулинський М. Світло із тоталітарного мороку. Про Юрія Шаповала та його книжку // Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. – К.: Генеза, 2001. – С. 6. **7.** Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). – К.: Стилос, 2001. – С. 198, 259-260. **8.** Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. – К.: Абрис, 1994. – 495 с. **9.** Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2004. – С. 247-262. **10.** Власенко О.В. Політика “за склом” або таємниці виборчих технологій. – К.: Знання України, 2003. – 96 с. **11.** Траверсе О.О. Семантичне поле понять “політичне лідерство/керівництво” в політології // Політичний менеджмент. – 2005. – №3(12). – С. 128-136. **12.** Левин К. Теория поля в социальных науках / Пер. с англ. – СПб.: Сенсор, 2000. – 368 с. **13.** Луканов Ю. Третій президент (Політичний портрет Леоніда Кучми). – К.: Такі справи, 1996. – 154 с.

Ю. Ганжуров

ПАРЛАМЕНТСЬКА РИТОРИКА: ДОСВІД КОМУНІКАТИВНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ

Парламентська риторика неподільно пов'язана з історією, теорією і практикою парламентаризму. Досвід українських депутатів у мистецтві переконання перебуває у прямій залежності від соціальної необхідності в артикуляції інтересів суспільства, коли потреба у вдосконаленні і активному застосуванні політичного мовлення відбувається у напрямі парламентської риторики як форми впливу на аудиторію за допомогою слова. Природно, ми виходимо з того, що аристотелівський публічний тип політики в нашій ситуації залишається нормативним ідеалом. Проте, як відомо, політична спадщина в Україні у нас склалася дещо інша, така, що зазнала моноідеологічного впливу, а політична дія існувала за межами публічного дискурсу. Можна сказа-

ти, що при цьому аристотелівський тип політики замінюється макіавелівським. Навіть часткове визначення суті політичної комунікації як ставлення громадян до влади репрезентує основну ідею цієї політичної традиції. Зміст саме такої політики має гносеологічні витoki, що досі живлять суб'єктивістське домінування в політичній риторичі. І головним тут стає переважання просвітницького ідеалу у пізнанні та роз'ясненні дійсності. Панування домінуючого суб'єкта стає визначальним у політичному дискурсі, а риторика – лише засобом підтвердження правомірності слова і діла політичної місії і усього, що з цим пов'язане в інформаційному просторі. Отже, йдеться про вольовий тип політики, що характеризується безальтернативністю втілення бажаних владі суспільно-політичних проєктів. Однією з провідних ознак авторитарної волі є безапеляційність. Вона оформлюється у монологізм мовлення. Природно, що за таких умов політичний дискурс не має реальних перспектив щодо його артикуляції засобами парламентської риторичі. В означеному форматі авторитарної комунікації дії депутатів у системі міжінституціональних зв'язків регламентуються навіть не стільки сумнозвісною формулою “одобрямса”, скільки відсутністю в комунікативній системі відмінних від підконтрольних суверену джерел інформаційного впливу на суспільство. Проте в умовах реформування системи влади Україна має можливості щодо структуризації політичного дискурсу в напрямі парламентської риторичі. Адже за час розбудови політичних інституцій держави, незважаючи на усталені атавізми тоталітаризму, вже створені конституційно незворотні засади розвитку парламентської риторичі, які полягають у наступному:

- демократичність виборчої системи;
- професіоналізація парламенту;
- законодавче забезпечення дискурсивності парламентської практики;
- підвищення публічності та прозорості діяльності Верховної Ради України як суб'єкта політичної комунікації.

Саме тому є всі підстави розглядати зміст парламентської риторичі в контексті вивчення основних функціональних особливостей парламенту України, а також як реальної складової інформаційного простору політикуму, константи громадянського суспільства. Відомо, що проблеми політики часто і доволі несподівано стають проблемами комунікативного характеру. Адже потреба в ефективній здатності до переконання виходить за межі чисто парламентської фразеології – вона набуває ознак регулятора суспільної свідомості і виступає предметом для аналізу політичної культури суспільства в цілому. В цьому плані

парламентська риторика має функціонувати в системі концептуально оформлених суспільних поглядів, ідей, уявлень, які відображають інтереси, світогляд, ідеали людей у сфері політики, права, моралі, релігії, а також працювати на випередження процесів становлення запрограмованих за межами її впливу ціннісних орієнтацій засобами, що обслуговують ідеократію – пропагандою, інформуванням, навіюванням, маніпулюванням тощо [1]. Принаймні функціональні складові парламентської риторики розглядати у зазначеному аспекті важливо з огляду навіть на до певної міри умовності типізації парламентського мовлення в сучасній Україні через відсутність реальної школи парламентських дебатів, яка, безперечно, має свої здобутки в історії українського парламентаризму, проте до останнього часу не набула ознак наступального політичного дискурсу. Як свого часу слушно зазначив В. Асадчев, “у нас багато бід... перша – це те, що в регламенті немає таких понять, як диспут і дискусія” [2]. Дійсно, на думку дослідників парламентських дебатів, на пострадянському просторі ще триває формування публічного політичного мовлення, слова і висловлювань, які приблизно однаково розуміються усім суспільством. І на першому етапі головну роль у формуванні цієї загальнодоступної мови відіграла публіцистика, потім настав час передвиборчих та інших мітингів і останньою виникла мова парламентська, що успадкувала чимало особливостей усіх зазначених жанрів, проте ще остаточно не звільнившись від них [3].

Такий висновок російських науковців правомірний і для українських реалій, незважаючи на певні відмінності у трансформації політичних систем у посткомуністичний період, оскільки процеси еволюції інформаційного простору держав СНД до недавнього часу були доволі схожими з огляду на моноідеологічне минуле. Щоправда, на нашу думку, порушувати питання про правомірність спадковості особливостей мас-медійного дискурсу чи їх недоцільність в парламентській риторичній дискусійній темі. Звичайно, без публіцистичних прийомів впливу парламентська риторика втрачає ефективність або взагалі не може бути ідентифікована як форма парламентського дискурсу. Проте водночас постає питання про з'ясування тих ознак, які типологізують парламентську риторичну, роблять її відмінною від інших видів політичної комунікації. В літературі ці поняття ще не набули чіткої структуризації. У зв'язку з цим вбачається доцільним класифікувати парламентську риторичну в частині з'ясування її ознак як *загального*, *окремого* і *особливого*, що дасть можливість розв'язати питання типології парламентської риторичної.

Загальне у нашому випадку кореспондується із теорією та практикою журналістської майстерності і частиною інформаційних скла-

дових політичного мовлення, яке поширюється засобами масової комунікації. У таких випадках політичне мовлення відбувається у форматі усталених жанрів ЗМІ, у тому числі і каналами телекомунікацій. Тобто йдеться про масовокомунікативну діяльність, коли депутат стає повноцінним учасником реалізації завдань, що стоять перед мас-медіа [4]. Також загальне виявляється у підпорядкуванні методики парламентського мовлення основним принципам риторики, які передбачають дотримання законів формальної логіки, врахування психологічних закономірностей ораторського мистецтва, визначення системи суспільно-політичного красномовства тощо [5].

Категорія **окремого** в парламентській риториці пов'язана із комунікативними характеристиками парламенту як органу публічного дискурсу в частині здійснення ним законодавчої функції. Тобто парламентський корпус має спільний предмет диспуту. Його артикуляція в сесійній залі депутатами і поширення змісту дебатів засобами масової інформації як організаційно, так і тематично упорядковані регламентом, порядком денним пленарного засідання. При цьому важливо врахувати, що предмет диспуту обслуговується усталеною системою понять, котрі віддзеркалюють інформаційний тезаурус законодавчого процесу в цілому, і понятійний апарат певних галузей права зокрема. Тобто окреме в парламентській риториці багато в чому пов'язане із спорідненістю тем дискурсу, властивостями комунікативного ресурсу депутатського корпусу як лексично окресленого робочого колективу, його мовну культуру у широкому розумінні, яка прийнята в даному колективі і являє собою сукупність мовлення його членів [6].

При цьому парламентське мовлення відчутно еволюціонує в напрямі гармонізації парламентського дискурсу за змістом (імплементация законодавства до світової практики) та українізації красномовства депутатів за формою. Зазначена тенденція впадає в око на теренах становлення і зміцнення української термінології у галузі права. У зв'язку з цим М. Зарицький наголошує на важливості обрання концептуальних орієнтирів, що спрямували б практику термінотворення, виходячи із того, що в дискурсі існують три напрями: 1) збереження узвичаєного впливу російської мови; 2) поетапна деросіянізація; 3) радикальні зміни в українізації термінології [7].

Зрушення парламентського диспуту саме у бік його професіоналізації, що виявляється у використанні засобів ідеографічного (предметного) мовлення, дозволяє зробити висновок, що, по-перше, народні депутати в контексті комунікативного забезпечення процесів державотворення прагнуть до адекватного статусу народного обранця мовного відповідника. Про це свідчить і аналіз комунікативних транс-

формацій, який прогресує помітніше на тлі політичної лексики широкого вжитку. Актуальним залишається масив спеціально-профільного мовлення – даються взнаки нерозв’язані проблеми створення україномовної термінологічної системи передовсім в галузі технічних і природничих наук.

По-друге, парламентська риторика має перспективи переважно у напрямі здійснення Верховною Радою України своїх конституційних повноважень, і рівень її представницької ефективності передовсім полягатиме у зрушенні зворотного зв’язку, оскільки народний депутат, що звертається до аудиторії з парламентської трибуни, має різновекторні адресати. Ця обставина визначає спосіб впливу на них, що пов’язаний з предметом обговорення, жанром парламентського диспуту, а головне – метою комунікатора: вчорашній “конструктивіст” може легко перетворитися на “популіста” – це вже залежить від техніки оволодіння депутатом методами парламентської риторики. Варто також взяти до уваги і множинність в однорідності парламентського дискурсу, для якого завжди буде характерною ознакою “політичний плюралізм” [8]. Таким чином, окреме парламентської риторики, відокремлюючись від загального, гармонійно переходить у категорію **особливого**, себто індивідуального, особистісного, оскільки народний депутат є не лише законодавцем, публічним політиком, а й особистістю. Притаманні йому риси, окрім фінансових можливостей, були визначальними для проходження до парламенту при мажоритарній системі виборів, проте вони багато у чому залишатимуться такими і в умовах формування Верховної Ради України за пропорційною системою виборів. Саме через це актуалізується питання про визначення ролі індивідуального парламентського мовлення в процесі впливу на аудиторію. Як зазначає О. Каменська, існують різні рівні впливу слова на особистість. Слово може справляти сильний вплив на підсвідомість, визначає наступні вчинки, хоча в окремих випадках цей зв’язок і не усвідомлюється (скажімо, гіпнотичний вплив харизматичного лідера). Слово впливає на інтелектуальну сферу людини, зокрема на вербальне знання, своєю семантикою. Це відбувається в результаті взаємодії значення слова із минулим досвідом індивіда, що зафіксований у пам’яті. Промовець намагається за допомогою відповідних комунікативних конструкцій привернути увагу партнера, примусити його стати учасником комунікативної дії. Це в свою чергу передбачає на рівні взаєморозуміння комунікаторів перехрещення їх знань, які, зокрема, представлені у вербальній формі [9].

Пошук спільного знаменника щодо ціннісних орієнтацій комунікатора, яким виступає народний депутат, і реципієнта (аудиторія) залежить як від когнітивних, так і від ситуативних факторів. Водно-

час рівень ефективності парламентської риторики залежить також від індивідуальної здатності промовця до їх урахування і використання. Тому питома вага особливого в парламентському диспуті стає визначальною. Саме зазначена категорія є предметом дискурс-аналізу. Цей метод дослідження змісту ґрунтується на трьох важливих складових: дія, побудова та варіативність. Конкретизуючи цю думку, М. Макаров підкреслює, що промова чи створення тексту є соціальною дією. Властивості цих соціальних дій визначаються тим, як усний дискурс побудований, за допомогою яких риторичних прийомів. Тому однією із центральних характеристик аналізу є інтерес до риторичних аргументативних структур, зокрема в політичних дебатах [10]. Власне, правомірність зазначеної тези засвідчує й доволі промовистий факт афористичності парламентських висловів, що відклалися в масовій свідомості, стали предметом дотепної народної артикуляції і навіть збагатили масив неформальної політичної комунікації.

Традиційно вербальні носії і власне зміст політичної комунікації дослідники вивчають на рівні мас-медійних комунікаторів, тобто ЗМІ, у тому числі електронних. Проте, як свідчить досвід, політична комунікація як система інформаційного обміну, започаткована на рівні міжособистісної та групової комунікації [11]. Своїм корінням вона сягає в період античних демократій, згодом набуває поширення як форма парламентських дискусій. Особливо помітним цей процес був, зокрема, у Франції наприкінці XVIII ст., коли почали друкуватися парламентські звіти. Саме такі видання, як “Аннали Національних зборів. Парламентські документи. Офіційний вісник Французької республіки” в серіях “Закони і декрети”, “Парламентські дебати”, “Національні збори”, “Парламентські дебати. Сенат”, “Економічна і соціальна рада” стали важливим джерелом політичної комунікації [12]. Природно, що для українського політикуму процес матеріалізації інформаційних масивів каналами політичної комунікації в пострадянський період став одним з елементів державотворення. Саме тому вбачається актуальним вивчення його складових, передовсім змісту політичної комунікації в контексті опрацювання законотворчої інформації на рівні комунікатора. Власне, засобом передачі такої інформації, її модуляції виступають парламентські дебати. Таким чином, предмет нашого аналізу – матеріали парламентських дебатів. У системі політичної комунікації його суть полягає у розкритті основних вербальних та ітервальних ознак публічного процесу законотворення.

Останній розглядається як регламент офіційного обговорення депутатами проблем у відповідності до затвердженого депутатами порядку денного. Парламентські дискусії розглядаються як певна перехідна

форма комунікації – від офіційної масової до неформальної внутрігрупової. З неформальною її зближує безпосереднє спілкування з опонентом, з офіційною – те, що процес і результати дискусії вводяться до інформаційного обігу у формі стенограм пленарних засідань Верховної Ради України. Також важливо взяти до уваги й ту обставину, що засідання парламенту транслюються в прямому ефірі національним радіо і, природно, стають відомими широкому загалу виборців. Цей факт актуалізує проблему співвідношення власної думки політика з загальноприйнятими соціальними та моральними принципами. Минулі дії парламентаріїв, їх плани на майбутнє та пропозиції за таких умов виглядатимуть переконливо, вагомо під захистом саме таких принципів. Хоча, як вже зазначалося, парламентські дискусії мають деякі особливості, що обумовлюються відкритістю диспуту, водночас ці дискусії через їх об'єктивну спрямованість орієнтовані на створення та підтримання продуктивного інтерактивного клімату. Аналіз матеріалів з проблеми, що досліджується, свідчить, що публічні дискусії в парламенті України мають певні категоріальні класифікатори. Вони значною мірою вже відпрацьовані зарубіжними дослідниками комунікативних особливостей парламентських дебатів [13]. З їх рекомендації випливає, що в парламентській дискусії окреслюються два аспекти:

- змістовий, що пов'язаний з проблемою, яка обговорюється;
- контактний, що пов'язаний із публічною взаємодією учасників дискусії.

Змістовий охоплює такі елементи вербальної комунікації учасників:

- визначення питання, що є предметом обговорення;
- обґрунтування шляхів розв'язання питання;
- спростування думки опонента щодо вирішення проблеми.

У контактному аспекті предметом наступної конкретизації є такі об'єкти:

- прихильники певного способу розв'язання питання;
- їхні опоненти, які пропонують інший шлях вирішення проблеми;
- учасники дискусії, котрі не визначилися щодо голосування.

Таким чином, шість зазначених елементів структури парламентської дискусії і є тими основними напрямками, за якими може відбуватися дослідження вербальних ознак політичної комунікації парламентаріїв. З цією метою кожен виступ депутата має фіксуватися за допомогою тих символів-інформаторів, які обслуговують представлену категоріальну схему.

Передовсім особливо контрастно впадає в око відмінність моноідеологічних цензурованих виступів у парламенті радянської України у порівнянні із прикладами політичної риторики депутатів, які були

обрані до Верховної Ради України на альтернативній основі, коли парламентський дискурс почав еволюцію за схемою: “старий зміст – стара форма”, “стара форма – новий зміст”, “нова форма – новий зміст” [14]. Нині вже утворився доволі представницький масив парламентської риторики, що, по-перше, складає своєрідну хрестоматію депутатського мовлення, по-друге, окреслює основні типологічні характеристики парламентської риторики, по-третє, конкретизує зміст промов у Верховній Раді України, визначаючи яскравих ораторів, талановитих промовців, виступи яких стали предметом професійного інтересу з боку спеціалістів [15].

Таким чином вбачається актуальним з огляду на зростання місця парламенту в системі розподілу владних повноважень, його ролі у здійсненні комунікативного впливу на механізм артикуляції соціальних інтересів і, відповідно, підвищення публічності прийняття політичних рішень і їхнього оприлюднення розкрити основні комунікативні особливості парламентської риторики в процесі здійснення депутатами публічного дискурсу.

Відомо, що за Аристотелем красномовство поділяють на три роди: судове, дорадче й урочисте. У тих випадках, коли слухач є суддею того, що вже сталося, йдеться про судове красномовство. Якщо завдання слухача полягає у тому, щоб схвалювати чи відхиляти запропоноване, то в цьому розумінні йдеться про красномовство дорадче. В урочистому красномовстві аудиторія має просто вислуховувати промову. Досвід парламентської практики структурує мовлення народних депутатів у бік переважання власне дорадчого красномовства. Від волі його слухачів залежить прийняття рішення [16].

Реалізація цього завдання відбувається передовсім за допомогою інтенції, себто системи доказів, котра поділяє їх на природні (документи, свідчення) і штучні, до яких належать так звані докази до логосу (логічні докази), пафосу (докази до почуттів, пов’язані із обіцянками, застереженнями чи погрозами) та етосу (апеляція до етичних норм, пов’язана з прийняттям або запереченням певної поведінки). Переконливість природних доказів полягає у їхній об’єктивності. Апеляція до емпіричних знань – характерна властивість таких доказів. Помітними із доказів до очевидного є запрошення у свідки самих слухачів за схемою “Ви самі бачите...”; “Ви знаєте...”; “Ви знаєте, що у нас функціонує 233 реабілітаційні центри”; “Дивіться, більше десяти урядів змінилося, уже кілька складів Верховної Ради, скільки змінили глав адміністрацій і таке інше”; “До України, ви знаєте, газ постачається у потрібних обсягах, але Україна є державою, яка неефективно використовує цей ресурс” [17].

Парламентська риторика являє собою не лише комунікативну структуру, яка має властивості емпіричності та фактологічної насиченості. Мова політика професійно вимальовується у застосуванні ефективного дедуктивно-індуктивного методу у доведенні думки.

Аналіз стенографічних матеріалів дозволяє зробити висновок щодо переважання питомої ваги дедуктивності через специфіку парламентського дискурсу, що ґрунтується на конкретизації соціальних, політичних, економічних проблем за принципом від загального до часткового. Це є помітною ознакою доповідей, які виголошуються під час пленарних засідань. Переважанням структурних одиниць поділу тексту “по-перше”, “по-друге” і т.д. можна пояснити, приміром, доповідь голови Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики і підприємництва про проблеми реформування системи державної реєстрації господарської діяльності [18]. Важливо зазначити, що застосування дедукції в парламентському мовленні також багато у чому обумовлене регламентною процедурою, коли термін обмеження виступів учасників дебатів активізує пошук оптимальної моделі лаконічності виступів. Як відомо, індуктивний метод передбачає перехід від часткового до загального. Спочатку промовець викладає окремі факти, а після відповідного аналізу та їх оцінки переходить до загальних висновків, рекомендацій та порад. Класичний приклад – виступ Генерального прокурора України, в якому порушується питання про посилення кримінальної відповідальності за наклеп [19]. Спочатку промовець наводить окремі факти: доведення до самогубства начальника обласного управління МВС, звернення народного депутата України В.А. Ющенка із заявою про те, що в деяких регіонах України розповсюджується так званий відкритий лист “моїм виборцям” нібито від його імені. З огляду на ці та інші подібні факти Генеральна прокуратура внесла пропозиції про внесення доповнень до Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за наклеп, про що, власне, йдеться наприкінці виступу. Проте будь-які аргументи, які обслуговують висловлену тезу, в парламентському дискурсі наражатимуться на опір альтернативної думки, якщо аргументація не відповідатиме законам послідовності викладу – на відміну від вербальної комунікації, парламентська риторика є публічним дискурсом. Для депутатського красномовства характерна його корекція в бік публіцистичних прийомів із арсеналу маніпулятивного впливу. Тоді система питань, які є важливою регуляторною основою комунікації в процесі пленарних засідань, перетворюється на інструмент політичної боротьби у контексті традиційних для парламенту проблем змагальності за посади, вплив, соціальний статус тощо. У такому контексті риторика

депутатів, перетворюючись на політичну рекламу, набуває незвичних конструкцій [20]. Особливо помітними вони є в парламентській риторичі у тих випадках, коли дискурс переходить у площину діалогічності. Тут відбувається пошук рівнозначного партнерства. В цьому контексті причини з'ясування стосунків містяться у площині інформаційного забезпечення комунікативних зв'язків фігурантів парламентської риторики. Незбалансованість комунікативних можливостей різних народних депутатів, яка переважно має суб'єктивні чинники (риси характеру, освітній рівень, фінансові можливості, досвід парламентської роботи тощо), призводить до формування також і неформальних лідерів парламентського дискурсу. Тому процесам домовленості політиків, що розглядається Т. Пахомовою в контексті класифікації Б. Ломова, відводиться важливе місце [21]. При цьому вирішальним елементом парламентської риторики стає пошук аргументів, які наблизитимуться до спільної мотивації – її витoki перебувають у формуванні етичних доказів. Традиційно докази етосу (етичні) поділяються на докази до співпереживання та докази до заперечення. І ті й ці спираються на спільні для українського народу принципи суспільної моралі. Тобто докази до співпереживання передбачають колективне визнання певних позицій, а докази до заперечення – відповідно – колективне неприйняття [22]. Приклад: “Сьогодні на Дні уряду у Верховній Раді України розглядається важливе загальнодержавне питання, яке стосується понад 2,5 млн. осіб з обмеженими фізичними можливостями – людей, які потребують особливої уваги та піклування суспільства. Милосердя, чуйність і співчуття до слабких завжди були характерними рисами духовності українського народу “; “...А ми з вами сьогодні не здатні віддячити інвалідам, яких залишилася крихта, забезпечити їм відповідний статус” [23].

Якщо в першому випадку застосований доказ до співпереживання, то в другому – доказ до заперечення. Природно, що здійснення парламентського дискурсу на зазначених аргументах в риторичі депутатів використовується часто, проте воно не є визначальним в процесі результативності дискурсу. Зазначені докази адресовані електорату і за функціональним призначенням не справлятимуть вплив на депутатський корпус без урахування ряду обставин. По-перше, апеляція до загальновідомих фактів часто складає основу парламентського популізму; по-друге, публічні звинувачення у несумлінності, якими обмінюються члени депутатських об'єднань (груп, фракцій), перешкоджають прийняттю рішень консолідованої відповідальності, по-третє, наближення виборчих кампаній окреслює перекомутацію парламентської риторики із логічних доказів на пафос з огляду на публіч-

ність риторики в інформаційному просторі і відповідну психологію електоральної поведінки.

Безумовно, що врахування особливостей парламентарної риторики передбачає її структурування відповідно до порядку денного пленарних засідань. Тобто йдеться про своєрідну диспозицію парламентського мовлення. Диспозицією вважають мистецтво розміщення матеріалу й оформлення структури промови [24]. В нашому випадку зовнішні ознаки диспозиції залежать від форми парламентської комунікації: пленарне засідання, День уряду чи парламентські слухання. В залежності від цього депутатське красномовство типологізується, зберігаючи при цьому й традиційні методи структурування промови. У стенографічних звітах Верховної Ради України фіксується усне мовлення, яке містить так звані схеми висунування, себто використання певних виражальних засобів мовлення: “У чому тут проблема? А проблема, певно, полягає у тому, що коли депутат-мажоритарник відпрацював, а за ним немає політичної сили, то немає й колективної відповідальності. На його місце знову такий самий прийде. Вирішив свої внутрішні фінансові проблеми, прийшов інший і так далі. А партійна система, ніби лакмусовий папірець, проявляє кожен політичну силу і надає відповідальність назавжди, і видно, як працювала ця партія, як вона виконала передвиборну програму. Яка ваша думка?” [25]. У цьому тексті виражальні засоби (запитання різної форми, порівняння, переміщення дієслова тощо) характеризують парламентське мовлення як розмовний стиль, в якому схема висунування позбавлена емоційного забарвлення, на відміну від такої моделі риторики, як градація. Градація, окрім повтору, передбачає посилення певної ознаки в кожному з її елементів зчеплення (його найпоширеніший вид у парламентському мовленні) структури, що відкриває думку запитанням, а закриває, відповідно, відповіддю на нього: “Як виник гімн? У середині XIX століття (ви знаєте, це була весна народів) у Російській, Австро-Угорській імперіях, які тоді існували, слов’янство почало оживати і підніматися, почала зароджуватися українська інтелігенція. Вона частково була сполонізована, частково зрусифікована, але якось почала повертатися до національних джерел, збиратися і думати про національну долю.

На такому ось зібранні чи вечірці Чубинський одного разу взяв і заспівав вірш, який він написав. Культурному, інтелігентному товариству, яке там зібралось, цей вірш сподобався, і вони почали його розносити між людьми. Люди відчували в цьому вірші свою мрію, свою душу.

Чому Шевченко безсмертний? Та тому, що люди у віршах Шевченка побачили самі себе. Шевченко талановито, геніально висловив те, що кожен сам собі уявляв, тільки не вмів про це так геніально сказати” [26].

Використання зразків парламентської риторики в контексті вивчення комунікативних елементів політичного дискурсу дозволяє визначити класичні прийоми ораторського мистецтва, які стають цілком сучасними з огляду на їх злободенність та актуальність: "...Ви наполягаєте на тому, щоб, усупереч усякому здоровому глузду, а не тільки регламенту і Конституції, прийняття цього законопроекту відбувалося не на засадах легітимності, а на засадах легітемності" [27]. У цьому випадку дотепність побудови оратором антитези полягає у протиставленні слова "легітимність" відповідному вислову, утвореному від сумнозвісних "темників", що в інформаційному просторі суспільства стали своєрідними символами антидемократичності влади.

Взагалі, милозвучність, депутатського мовлення, розмаїття мовно-стилістичних засобів парламентської риторики складає великий масив політичного дискурсу на вербальному рівні, який являє не лише предмет спеціального дослідження змісту політичної комунікації, а становить основний масив зображальних засобів, що їх використовують інтерпретатори парламентської хроніки, якими є як журналісти, так і політологи, що працюють в системі масової інформації.

Проте до останнього часу залишається відкритим питання про розмежування складових парламентської комунікації за критерієм застосування комунікативних функцій (денотативної, контактної та експресивної) через те, що поза увагою дослідників залишається зв'язок жанрів парламентських дебатів (доповідь, виступ, запитання-відповідь, заява) із зазначеними функціями. Проте в системі парламентських дебатів рівень аргументації вельми помітно віддзеркалює така комунікативна функція, як денотативна. Передовсім вона репрезентує той тезаурус, що утворений основними понятійними категоріями, якими оперують парламентарії. Відомо, що переважно структура законопроекту починається із словника термінів, які обслуговують понятійну основу майбутнього закону. Саме вона часто потрапляє в центр парламентської дискусії. Рівень однозначності, взаємовиключення цієї основи, ступінь її кореспондованості із базовими законами багато у чому впливає на результативність голосування під час прийняття рішень. Це по-перше.

Другою важливою складовою денотативної функції, що обумовлює структуру аргументації, є використання в процесі обґрунтування власної думки кількісних показників, тобто вимірюваних категорій. Їх виклад, як свідчить аналіз, здійснюється, з одного боку, в абсолютному вимірі, а з іншого – в контексті порівняльних характеристик шляхом співставлення даних. Саме ця обставина часто стає предметом дискусії під час обговорення в частині підтвердження чи спростуван-

ня відповідних даних. Також важливою складовою парламентської дискусії в плані обґрунтування позиції є окреслення такої особливості політичної комунікації, як зв'язок з виборцями. Апеляція до громадської думки, виклад наказів виборців складають зміст електоральної аргументації і часто використовуються парламентаріями як вагомий фактор впливу на аудиторію.

Практика вивчення природи парламентських дискусій доводить, що поширеним вирішальним чинником формування думки на користь основної тези доповіді виступають не конкретизовані елементи денотативного переконання, а контактна комунікативна функція. Її суть полягає не у висвітленні структурних ознак проблеми (постановка питання, власне аргументація, висновки), а у використанні елементів допоміжної інформації, котра спрямовується на досягнення кінцевої мети – переконати опонента чи підтримати однодумця. В контексті публічної роботи парламенту контактна функція простежується в таких вербальних ознаках, як апеляція до консолідованої думки, авторитетів, зокрема до позиції профільного комітету, висновків науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, позицій Президента України як суб'єкта законодавчої ініціативи тощо.

Важливим елементом комунікативного висновку в парламентській дискусії є також експресивна функція, що надає дебатам емоційного забарвлення, популяризує виклад, акцентує резюмовану частину доповіді (висновку) та персоніфікує парламентські стосунки. Символи-інформанти, котрі розкривають інформаційний зміст експресивної функції, мають вельми широкий спектр: від компліментарної до негативної лексики. Характерно, що між частотністю їх застосування та комунікативною завантаженістю в сесійній залі існує стійкий кореляційний зв'язок.

Взагалі, питання публічної персоніфікації парламентських стосунків, які перебувають у площині експресивної функції, безпосередньо пов'язані з проблемою толерантності парламентського діалогу. Вербальні характеристики цього процесу також були предметом кількісного аналізу, і розглядаються вони не лише на рівні процедури і “обміну репліками”, які, на жаль, стають предметом уваги охочих до скандальних сюжетів деяких заподадливих ЗМІ. Питома вага таких символів-інформантів міститься в частині запитання-відповіді і має структурований характер за професійною, біографічною, партійною ознаками.

Зазначені функції, що обслуговують вербальні ознаки політичної комунікації в межах парламентської дискусії, матеріалізовані таким показником, як коефіцієнт інформаційної насиченості. Він віддзеркалює співвідношення інформаційної площі (кількості знаків), яка об-

слуговує конкретну комунікативну функцію, і загальної інформаційної площі стенограми пленарного засідання Верховної Ради України.

Системний аналіз комунікативних ознак парламентської дискусії в форматі репрезентативної вибіркової сукупності текстів стенограм пленарних засідань Верховної Ради України I, II, III, IV скликань викладено в зведеній таблиці, котра відбиває рівень комунікативної насиченості публічної роботи парламентаріїв під час обговорення законопроектів.

Рівень комунікативної насиченості в структурі парламентської дискусії під час сесійних засідань Верховної Ради України

Комунікативні функції	I скликання				II скликання				III скликання				IV скликання			
	Доповідь	Виступ	Питання	Відповідь	Доповідь	Виступ	Питання	Відповідь	Доповідь	Виступ	Питання	Відповідь	Доповідь	Виступ	Питання	Відповідь
Денотативна	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Контактна	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Експресивна	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

Наявність ознак комунікативних функцій у матеріалах парламентських дискусій віддзеркалює тенденцію зменшення рівня денотативної функції в частині “Доповідь” впродовж усього періоду на тлі сталого збільшення контактної функції, а також експресивної, котра особливо помітна в період роботи Верховної Ради України IV скликання. Це свідчить про комунікативне збагачення елементів парламентської дискусії за рахунок залучення до традиційної системи аргументації елементів зовнішнього впливу, які випливають з аналізу і розуміння зовнішніх чинників, зокрема соціальних факторів, обізнаністю з проблемами електоральної комунікації, що набула досвіду політич-

ного протесту в період акцій “Україна без Кучми”, “Повстань, Україно” та Помаранчевої революції у листопаді-грудні 2004 р.

Характерним є зростання питомої ваги денотативної функції у виступах в період I і III скликань. Наявність ознак активного диспуту в пленарних засіданнях парламенту простежується саме в частинах “питання – відповіді”, що свідчить про активізацію роботи депутатського корпусу. На користь цієї тези промовляє й помітне представництво саме в цій частині дискусії наявної експресивної функції.

З’ясування суті парламентської дискусії в контексті політичної комунікації важливо здійснювати не лише в кількісному вимірі, а й у порівнянні з кількістю, структурою та тематичною спрямованістю законів. Той факт, що парламентом III скликання обговорювалося на 30 відсотків більше, ніж у попередні роки законопроектів [28], які передбачали зміни до діючих законів, певною мірою пояснює зменшення питомої ваги денотативної функції за рахунок усталеної термінологічної системи нормативної бази, яка не була предметом активного обговорення. Впадає в око стійка тенденція до збільшення питомої ваги експресивної функції в структурі парламентської дискусії на рівні порівняльного аналізу відповідних носіїв у інформативному масиві за результатами роботи Верховної Ради від II до IV скликань. Важливо, що цей процес набуває поширення не лише в масиві емоційних заяв парламентаріїв, а також їхніх виступів у традиційному розділі “Різне”, а й безпосередньо в процесі публічної законотворчої роботи. Можливо, збільшенню експресивних ознак у доповідях, виступах, питаннях і відповідях останнім часом сприяє і підвищений фактор публічності, котрий набув особливої ваги після відновлення трансляції пленарних засідань Верховної Ради каналами українського радіомовлення. Заслуговує на увагу і характерна трансформація комунікативного впливу на депутатський корпус з традиційної “доповіді” у “виступи”. Це пов’язано з конкретизацією питань порядку денного в режимі обговорення проблеми, зокрема в розділі “Питання”, що за структурою комунікативного повідомлення набуває ознак виступу.

Безперечно, що співвідношення жанрів парламентської риторики із комунікативними функціями політичного дискурсу перебуває у стійкій залежності від соціальних, економічних, політичних умов, і Верховна Рада України завжди перебуватиме в центрі подій, що відбуватимуться в країні. Звідси висновок про пріоритетність публічного мовлення в системі комунікативних зв’язків між політиками, з одного боку, та політиками і електоратом – з іншого. Ми пересвідчуємося у цьому не лише під час політичної кризи – вона природно загострює проблеми соціального несприйняття згубної для суспільства практики

підклимного адміністрування та “міністерського права”. Тому здійснення парламентської риторики на засадах прозорості і публічності варто розглядати як важливу умову і ознаку розвитку України у форматі цивілізаційних підвалин побудови громадянського суспільства, шлях до якого виявився для нашої країни і тривалим, і болісним, сповненим романтичних надій та соціальних розчарувань.

1. Зязюн І.А. Идеократичні зумовлення ідеології // Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методол. семінару Акад. пед. наук України. – К.: АПНУ, 1998. – С. 63-65. 2. Див.: Сьома сесія Верховної Ради України третього скликання: Стеногр. звіт // Бюлетень №35. – К.: Видання Верховної Ради України, 2001. – С. 85. 3. Баранов А.Н., Казакевич Е.Г. Парламентские дебаты: традиции и новации. – М.: Знание, 1991. – С. 4. 4. Фінклер Ю. Засоби масової інформації України як соціальний інститут: особливості впливу на аудиторію // Студії політологічного центру “Генеза”. – 1995. – № 5. – С. 333-334. 5. Див.: Гурвич С.С., Погорілко В.Ф., Герман М.А. Основи риторики. – К.: “Вища школа”, 1978. – С. 56-78. 6. Лотман Ю.М. Семиосфера. – С.-Петербург: “Искусство – СПб”, 2000. – С. 396-397. 7. Зарицький М.С. Актуальні проблеми українського термінознавства. – К.: Вид-во “Політехніка”, 2004. – С. 49. 8. Малиновська М. Становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні // Схід. – 1998. – № 6. – С. 41. 9. Каменская О.Л. Текст и коммуникация. – М.: Высш. школа, 1990. – С. 97. 10. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИГДГК “Глозис”, 2003. – С. 80-81. 11. Слісаренко І. Українська владна еліта та політична комунікація // Сучасна інформаційна політика. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 100-104. 12. Коломийцев В.Ф. Методология истории (от источника к исследованию). – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2001. – С. 81. 13. Дмитришев А.В., Латинов В.В., Хлопаев А.Т. Неформальная политическая коммуникация. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 1996. – С. 13. 14. Баранов А.Н., Казакевич Е.Г. Зазначена праця. – С. 28-29. 15. Див.: Гаман В. Парламентські коридори, або Момент істини у нашій новітній історії (розмови різних років з українськими парламентарями). – К.: Вир, 1998. – 328 с. 16. Хазагеров Г.Г. Политическая риторика. – М.: Никколо-Медиа. – 2002. – С. 27-28. 17. Третя сесія Верховної Ради України четвертого скликання: Стеногр. звіт // Бюлетень № 7. – С. 12; Бюлетень № 8. – С. 100; Бюлетень № 18. – Ч. 1. – С. 29. – К.: Видання Верховної Ради України, 2003. 18. Там само. – Бюлетень № 9. – С. 82. 19. Там само. – Бюлетень № 14. – Ч. 2. – С. 90. 20. Мелешко О.І. Політична реклама як жанр політичного дискурсу // Вісник міжнар. ун-ту. –

2004. – Вип. 3. – С. 224-228. 21. Пахомова Т. Комунікативні процеси в системі органів публічної влади // Актуальні проблеми політики. – 2003. – Вип. 16. – С. 197-203. 22. Хазагеров Г.Г. Зазн. праця. – С. 48. 23. Третя сесія Верховної Ради України четвертого скликання: Стеногр. звіт // Бюлетень №7. – К.: Видання Верховної Ради України, 2003. – С. 4-5; 84. 24. Вандишев В.М. Риторика: Екскурс в історію вчень і понять. – К.: Кондор. – С. 178. 25. Третя сесія Верховної Ради України четвертого скликання: Стеногр. звіт // Бюлетень №8. – К.: Видання Верховної Ради України, 2003. – С. 72. 26. Там само. – Бюлетень № 14. – Ч. 2. – С. 41. 27. П'ята сесія Верховної Ради України четвертого скликання: Стеногр. звіт // Бюлетень № 30. – Ч. 1. – К.: Видання Верховної Ради України, 2004. – С. 44. 28. Верховна Рада України: інформаційний довідник / Авт-упоряд.: М. Ярош (кер. колег.), А. Пивовар, А. Погорелова. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – С. 91.

В. Перевезій

**ЛІБЕРАЛІЗМ, КОНСЕРВАТИЗМ ТА ХРИСТИЯНСЬКА
ДЕМОКРАТІЯ: ВЗАЄМОДІЯ ЧИ ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ
(ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ)**

Напередодні чергових парламентських виборів в Україні спостерігається поживлення процесів партійного будівництва. З'являються нові або реанімуються старі партійні бренди. При цьому у багатьох політиків зберігаються стереотипні уявлення про те, що творені ними партії повинні мати чітко визначені та точно сформульовані ідеологічні стандарти. Внаслідок цього з'являються вузько ідеологічні партії, які, як засвідчують попередні вибори, не мають чіткої електоральної перспективи (виняток становлять лише комуністи і частково – соціалісти, завдяки стереотипному мисленню значної частини суспільства, вихованої ще в роки комуністичного режиму). Причина цього криється у тому, що в сучасному світі фактично не залишилось впливових політичних партій, що зберігають недоторканими власні ідеологічні принципи. Керуючись виборчою стратегією, партії запозичують найбільш привабливі для виборця ідеї навіть у антагоністичних для себе ідеологіях. Внаслідок цього у світі фактично не залишилось “автентичних” політичних ідеологій. У даній статті ми спробуємо проаналізувати взаємовплив найбільш традиційних для європейських країн ідеологій: лібералізму, консерватизму та християнської демократії у теоретичному і практичному вимірах.